
OUDERSCHAP ALS LIST VAN DE BIOLOGIE

Kees Mos

Ouderschap begint in de bijbel met Adam en Eva. Dat lijkt misschien op het intrappen van een open deur, maar is het voor het bijbelverhaal beslist niet.

Zolang Adam en Eva nog in het paradijs wonen, zijn ze partners. Van hun vader en moederschap is pas sprake nadat ze verdreven zijn uit het paradijs. Hun ouderschap luidt in het bijbelverhaal een nieuwe fase in. Een andere dimensie.

Het loont de moeite dit moment even voor te lezen. Genesis 4, 1-2: “Adam nu had gemeenschap met Eva zijn vrouw, en zij werd zwanger en zij baarde Kaïn. En zij zei: ik heb met des Heren hulp een man verkregen. Voorts baarde zij zijn broeder Abel. En Abel werd schaapherder, Kaïn landbouwer.”

Een aantal dingen vallen op.

Allereerst: seksuele gemeenschap - grondvoorwaarde van elk ouderschap - wordt in het bijbelverhaal geplaatst buiten het paradijs. Het zal voor de kerk alle eeuwen door een reden zijn de meest strenge bepalingen ten aanzien van seksualiteit uit te vaardigen. De redenering is dat het ten diepste iets controversiële is. Want het gebeurt buiten het paradijs en nog wel als eerste. De kerk is daar nooit goed uitgekomen. Veel theologen wijzen daarom liever op wat onmiddellijk daarna komt. Wanneer Eva, met haar eerste kindje in haar armen zegt: ik heb met des Heren hulp een man verkregen. De stammoeder van de mensheid plaatst haar ‘zucht’ (om die mooie term van Willem Jan Otten hier maar eens te gebruiken) in het veel bredere kader van Gods liefde en zorg voor de mensen. Het feit dat ze uit het paradijs wordt verdreven ervaart ze waarschijnlijk als een straf. Maar dat ze dan onmiddellijk daarna een kind krijgt ziet ze als een bewijs dat God de hoop met haar man en met haar nog niet heeft opgegeven.

Wat vervolgens opvalt is die geheel eigen weg die de twee kinderen die geboren worden opgaan. Kaïn een landbouwer, Abel een schaapherder. De een vestigt zich, leidt een sedentair bestaan. De ander trekt rond, is een nomade. Het wordt ons direct hier bij hun geboorte gezegd. Verderop in het verhaal wordt het verschil tussen die twee helemaal duidelijk wanneer ze hun offers brengen aan dezelfde God. Dan wordt het offer van de een verhoord en dat van de ander verworpen. Wat leidt tot ongehoorde jaloezie van de een jegens de ander en uiteindelijk tot de dood van de twee.

Waarom dat benadrukken van de verschillen, zo direct aan het begin al? Tot in de dood toe?! Het is, wat je zou kunnen noemen, bijbelse wetensbeschuwing. Het gaat om ervaringsconclusies en axioma's van het joodse volk van ver voor het begin van onze jaartelling - grotendeels overgenomen door de christenen - ten aanzien van het leven. Deze manier van vertellen wil niet primair stichten. Zij onderzoekt het leven en verhaalt wat zij heeft gevonden, om er zo greep op te krijgen. Om er iets van te doorgronden en er richting - zeg maar zin - aan te geven. Om het leven te kunnen leven kortom.

En met het benadrukken van de verschillen tussen de eerste twee zonen van Adam en Eva poneert en verzet het bijbelverhaal zich tegen wat Aat van Rhijn en Hanneke Meulink-Korf hebben genoemd: de list van de biologie. De gewone wetenschapsbeschouwing. Wat is dat: de list van de biologie? Het bijbelverhaal beschrijft die list in de figuren Kaïn en Abel - de eerste twee kinderen die op aarde worden geboren - als het wonderlijke vermogen van de biologie/natuur om zich steeds te vernieuwen. Nooit zijn kinderen klonen van hun ouders. Het leven buiten het paradijs is niet de dood maar een oneindig creatief proces dat eindeloos voor verrassingen zorgt. Het bijbelverhaal noemt er direct een paar: Kaïn, het leven in een sedentair bestaan, en Abel, het leven als nomade: de uniciteit van elk mens die wordt geboren. Achter elkaar krijgt Eva twee zoons. Maar ze zijn volledig van elkaar verschillend. En zo zal het blijven. Wanneer ze later nog de nodige kinderen baart, blijken die ook allemaal eigen eigenschappen te bezitten. Er zijn geen twee kinderen van Adam en Eva gelijk. De hele mensheid

door. Ons genetisch/biologisch materiaal is oneindig deelbaar en het leven daardoor oneindig different. Het sterft op een gegeven moment wel maar het sterft niet af.

Maar het bijbelverhaal poneert tegelijk ook kritiek. Dit is wel het leven buiten het paradijs. Zo is het niet begonnen. Er is meer. Er is nog iets anders, of er zijn nog andere dingen - weliswaar verloren gegaan, of onbereikbaar geworden - maar biologie/natuur en haar ingenieuze list waardoor het leven buiten het paradijs zo springlevend is, dekt niet de hele werkelijkheid van Gods schepping.

De hele bijbel, inclusief de verhalen over Jezus die de christenen er in de eerste eeuw van onze jaartelling aan toegevoegd hebben, zou je met de dichter Hendrik Marsman een poging kunnen noemen 'Paradise lost' in 'Paradise regained' te veranderen. Of op zijn minst een gigantische poging de notie van nog een andere dimensie van het natuurlijke/biologische levend te houden. De vragen van morgen naar het ouderschap en de implicaties van het ouderschap op een relatie hebben mij dat nog weer eens opnieuw duidelijk gemaakt. Natuur staat in de bijbel niet tegenover cultuur, maar tegenover het paradijs als Gods unieke schepping, die toegesloten is, maar eens opnieuw zal opengaan. Er is meer dan biologie, zegt het bijbelverhaal. Omdat er ooit eens meer was en omdat er ooit ook weer eens meer zal zijn.

Maar wat is dan dat meer? Wat is dan die andere dimensie en hoe kun je daar - buiten het paradijs levend - iets over zeggen zonder in utopieën te verzeilen? De bijbelverhalen gaan die vraag niet uit de weg. Integendeel. Zij gaan er zelfs van uit. Het is hun grond van bestaan. Zonder de vraag naar dat meer geen bijbelverhaal dat een bijbelverhaal is. Zij komen evenwel niet zonder meer met dat andere waarnaar zij vragen aanzetten. Het ligt ingebed in dit bestaan, zeggen ze. Bijvoorbeeld in het leven van de ouders en de kinderen over wie zij vertellen. Het moet er - in een beeld - als een noot als het ware uitgepeld worden. Maar ook dat beeld is buiten het paradijs nooit van zijn context los te maken.

Ik wil vanmorgen, in een poging de vraag naar dat meer zichtbaar te maken, graag een familie uit de bijbel aan u voorstellen en in dit familieverband met u op zoek gaan naar het andere van het paradijs dat daarin volgens het bijbelverhaal besloten ligt. Naar een dimensie waar we - ondanks alles - weet van hebben. Die we kunnen integreren in ons bestaan. Waar we dus ons voordeel mee kunnen doen. Die ons leven - ook al wordt het niet zo gerealiseerd - initieel, principieel en structureel kwalificeert als meer dan feitelijkheid. Daarna wil ik dit verhaal afronden met een aantal conclusies ten aanzien van goed ouderschap gezien vanuit bijbels perspectief.

De familie aan wie ik u vanmorgen wil voorstellen, komt bij ons binnen via een zekere Abraham. Zijn verhaal staat, voor wie het thuis in zijn geheel nog eens na wil lezen, in het bijbelboek Genesis. Te beginnen bij hoofdstuk 12. Het is een verhaal uit een gedeelte van de bijbel dat én door de joden én door de christenen én door de islam als authentiek wordt erkend. Abraham wordt dan ook wel eens de vader der gelovigen genoemd. Uit zijn leven zijn maar liefst drie wereldgodsdiensten geboren. Maar dit even terzijde.

Wanneer de bijbel over Abraham begint te vertellen is hij al op leeftijd. Maar in dit deel van de bijbel - (genesis = begin) zeggen leeftijden nog niet zoveel. Zo dicht nog bij het paradijsverhaal is het net of er nog een uitstraling is van de eeuwigheid op de mensen waardoor in de tijd toch nog makkelijk twee, driehonderd jaar kunnen worden. Deze relativering van leeftijd, letterlijk als tijd waarin wordt geleefd, met het accent op leven en niet op tijd, is al een eerste hint naar dat 'meer' van het paradijs dat ergens moet zijn.

Abraham staat aan het begin van het verhaal bij het sterfbed van zijn vader - hij is 205 jaar - en constateert dat zijn vader te vroeg is gestorven. Want hij heeft zijn levensdroom niet werkelijkheid zien worden! Terwijl hij er toch - Abraham was er zelf getuige van - alles aan gedaan heeft om zijn levensdroom te realiseren.

Drie zoons had zijn vader zegt het verhaal: Abraham, Nachor en Haran. De laatste stierf al bij het leven van zijn vader. Dat was een grote slag. De vader kon er zich alleen maar overheen zetten door te

emigreren. Hij verlangde ernaar om in een nieuw land met het overgebleven deel van zijn gezin helemaal opnieuw te beginnen. Een land wellicht zonder dood. Maar als Abraham bij het sterfbed van zijn vader staat moet hij vaststellen dat van die droom niet veel terecht is gekomen. De familie gaat feitelijk steeds verder dood. Nachor, de middelste zoon, was al niet meegegaan op reis. En Abraham was kinderloos en zou dat waarschijnlijk ook blijven daar zijn vrouw onvruchtbaar was.

Op dat zwarte punt in zijn leven - de dood van zijn vader die het verleden meer tot verleden maakt en de onvruchtbaarheid van zijn vrouw die de toekomst gesloten houdt - hoort Abraham de stem van God. Het verhaal vertelt het in alle eenvoud. Geen verschijning, slechts een stem die hem aanspoort het verleden als legaat van zijn vader te aanvaarden en in de droom die hij had te blijven geloven. Het is vanuit de feitelijkheid beschouwd een stem tegen beter weten in. Een stem uit een andere dimensie. Abraham gelooft echter wat hij hoort, zegt het verhaal; Hij neemt de droom van zijn vader over en zo vervolgt HIJ de tocht die zijn vader begonnen was en komt HIJ tenslotte aan in het land waar zijn vader opnieuw wilde beginnen. Hij komt er omdat hij een stem hoorde. Omdat God hem riep, zegt het bijbelverhaal, dat die stem daarmee een naam geeft. Hij zou het uit zichzelf niet meer gedaan hebben. En de stem riep, zegt het bijbelverhaal, omdat er nog andere bindingen en hechtingen in het leven zijn dan de biologische. Maar je kunt haast niet los van elkaar maken, laat het verhaal ook zien.

Maar Abrahams geloof in dat 'meer' van het paradijs wordt wel zwaar op de proef gesteld. De aankomst in het land dat zijn vader 'onze nieuwe toekomst' had genoemd, gaat gepaard met een grote hongersnood ter plaatse door bovenmatige droogte. Nauwelijks gearriveerd moet hij alweer uitwijken naar een ander gebied, waar nog wel water en dus koren voorhanden is.

Aan diezelfde hongersnood raakt hij ook het laatste stukje familie kwijt dat hij bij zich had. Lot, de zoon van zijn overleden broer was destijds door Abraham als petekind aangenomen. Die haakte nu ook af. Hij koos voor wat hij zag: groen gras en een rivier die zelfs in tijden van extreme droogte, niet opdroogde. Niet voor een stem. Zo'n vierde, ethische dimensie waar je in moest geloven was niets voor hem. De list van de biologie was voor hem voldoende. Daar zat naar zijn smaak voldoende leven en verscheidenheid in.

Met flink gevoel voor drama vertelt het bijbelverhaal vervolgens hoe dat afliep. De stad Sodom waar hij ging wonen veranderde een paar jaar later in een zoutzee en zijn vrouw in een zoutpilaar. Zout, dat in de bijbel een positief begrip is en dat voor leven staat - Jezus noemt zijn leerlingen het zout der aarde - kan ook teveel worden. Lot verdrinkt letterlijk in de feitelijkheid van al dat leven waar hij voor kiest.

De hongersnood door de droogte is evenwel niet de enige beproeving die Abraham moet ondergaan. Na het vertrek van zijn petekind verwoordt zijn vrouw met haar twijfel wat zijn eigen gedachten moeten zijn geweest: welk realiteitsgehalte heeft nu feitelijk de droom van mijn vader die ik van hem overgenomen heb toen hij stierf? En wat blijft er van over wanneer ikzelf geen nageslacht heb? Waar blijft mijn eigen kind dat straks van mij over kan nemen wat ik van mijn vader heb overgenomen.

Geen troonopvolger zoekt Abraham, maar iemand die de droom verder leeft. Die zich niet neerlegt bij de feitelijkheid van het bestaan. Die openstaat voor het tegoe van het paradijs;

Als in een film van Steven Spielberg wordt in dit verhaal de beklemming van die twijfel steeds verder opgevoerd. Eerst stelt zijn vrouw aan hem voor dat hij dan maar een kind bij en ander moet verwekken. Zij staat hem daartoe haar lijfeigene Hagar af als concubine. Er wordt inderdaad een jaar later een jongen geboren. Abraham is er als een kind zo blij mee. Alleen het werkt niet. De loyaliteit van het kind met zijn moeder brengt met zich mee dat hij - naarmate de jaren verstrijken - steeds onhandelbaarder wordt. Het bijbelverhaal vertelt hoe hij in een groeiende symbiose met zijn moeder steeds vaker tot destructief gedrag vervalt. Zijn moeder die in dit huishouden geen enkele positie inneemt, die slecht draagmoeder is. En de zoon die voor haar opkomt, haar wèl als moeder erkent, maar die totaal niet in de positie is of over de krachten beschikt dit recht van zijn moeder op de agenda van het familieberaad te zetten. Laat staan te realiseren.

Het leidt op de duur tot een onmogelijke situatie. Tot volstrekte passiviteit van Abraham, tot wanhoop van Hagar, tot bitterheid bij Abrahams wettige echtgenoot en tot wildgroei en scheefgroei van het kind. Dan hoort Abraham de stem weer. Het meer van het paradijs klinkt op: Abraham, zendt haar en het kind weg. Houdt elkaar niet langer gevangen in wat je toch niet kunt afdwingen. Denk aan je vader, hoe hij je broer vrijliet, toen hij zelf op weg wilde gaan en natuurlijk niets liever had begeerd dan dat zijn beide zoons met hem mee waren getrokken naar het land waar hij opnieuw wilde beginnen.

En Abraham hoort. Hagar en Ismaël, moeder en zoon, worden vrijgelaten. En trots vertelt het bijbelverhaal dat Abrahams zoon toen uitgroeide tot een groot volk. Dat hij boogschutter werd en dat hij woonde in de woestijn. Dat zijn leven kortom doel wist te treffen en dat hij zich een bestaan wist op te bouwen op een plaats en in een situatie die normaal gesproken geen leven biedt. Later heeft de profeet Mohammed zich direct verwant gevoeld met deze Ismaël en tot op de dag van vandaag beschouwen de Arabieren hem als hun stamvader.

Maar Abrahams beproevingen waren nog niet ten einde. Hij krijgt op een dag bezoek. Drie mannen komen op het heetst van de dag naar hem toegelopen terwijl hij zelf in de opening van zijn tentwoning in de schaduw van een terebint siësta houdt. Naar de etiquette van die dagen biedt Abraham de onbekenden zijn gastvrijheid aan. Geeft hen te eten en te drinken en vraagt vooral niet naar de reden van hun komst. Die wordt pas aan het eind van het bezoek duidelijk. Abraham moet bij zijn vrouw zelf een kind verwekken. Het klinkt in de oren van zijn vrouw als te zot voor woorden. Maar Abraham gaat erop in. Hij hoort de stem weer en vermoedt in wat hem wordt gezegd het meer van het paradijs. Hij overtuigt zijn vrouw, of liever, betreft haar in die andere werkelijkheid die hij voor zich uit hoort staan. Sara - een leven lang onvruchtbaar - brengt een jaar later een welgeschapen zoon ter wereld.

De zwaarste beproeving moet echter nog komen. Dat is de dag waarop Abraham moet leren dat hij ook van dit kind afstand zal moeten nemen. Omdat je een kind niet kan claimen als je eigen toekomst. Elk mens heeft recht op een eigen bestaan. Kinderen zijn altijd een nieuw begin. Nooit een continuüm, een doorgaande lijn. Dat is de list van de biologie en de feitelijkheid van het leven buiten het paradijs. Het is onze intergenerationele zwaartekracht, waardoor we als ouders en kinderen rechtop kunnen blijven lopen.

Ouderschap houdt dientengevolge in dat het probeert de voorwaarden te vervullen, de vereisten, waardoor dit nieuwe bestaan zich als een nieuw bestaan zal kunnen ontwikkelen. Ouderschap richt zich niet op de invulling ervan. Hoe zal Abrahams zoon ooit de droom van zijn vader en grootvader over kunnen nemen wanneer hij niet zelf voor die droom - in vrijheid - kan kiezen?

Wanneer Abraham hem het gereedschap niet ter hand heeft gesteld waarmee hij die droom zelf kan oppakken? Abraham moet leren dat hij dus eerst zijn zoon los zal moeten laten, wil hij hem als zijn toekomst en de volgende stap op de weg terug naar het paradijs zal kunnen beschouwen.

Dat leerproces waarin Abraham nu met zijn eigen kind zit verwickeld wordt door de bijbel ook weer in verhaalvorm aan ons duidelijk gemaakt. Trefwoord is het begrip offer. Abraham moet zijn zoon eerst offeren, zegt de stem, wil de zoon werkelijk zoon kunnen zijn en de vader werkelijk vader. En Abraham gaat opnieuw op die stem die hij hoort in. Hij zet zich daarmee opnieuw neer als de mens die leeft en handelt uit meer dan de feitelijkheid van zijn bestaan. Sterker nog, hij verklaart dat hij bereid is daar - omwille van dat meer van het paradijs - eventueel zelfs dwars tegenin te gaan.

De perikoop over het offer van Abraham behoort tot de meest diepzinnige teksten uit de bijbel. Als we voldoende tijd hadden zouden we het nu in close reading met elkaar moeten doornemen. Elk woord telt hier. Eerst is er dus die stem die roept: Abraham! En Abraham zegt: hier ben ik. En hij zei: neem toch uw zoon, uw enige, die gij liefhebt, Isaac, en ga naar het land Moria, en offer hem daar tot een brandoffer op één van de bergen die ik u noemen zal.

Toen stond Abraham 's morgens vroeg op, zadelde zijn ezel, en nam twee van zijn knechten met zich, benevens zijn zoon Isaac; hij kloofde hout voor het brandoffer, begaf zich op weg en ging naar de plaats die de stem hem genoemd had.

Een onmogelijk verhaal is het. Een vader die zijn kind gaat offeren, zijn enige. Waar komt die stem vandaan die zoiets voorstelt? De bijbelschrijvers voeren hem nu niet terug op God Maar op de kring van wachters die om God heen staan. Het zijn de wachters die als echte schildwachten bereid zijn om voor hun heer door het vuur te gaan en voor anderen ook de meest onmogelijke opdrachten te verzinnen. ZIJ bedenken deze onmogelijke beproeving om te zien of Abraham werkelijk waard is wat zij vinden dat hij waard moet zijn om een goede vader te zijn en zijn zoon het meer van het paradijs te leren, opdat hij dat eens ook weer zal over kunnen dragen tot de dag van het paradijs daar is.

En Abraham gaat. Toen nam Abraham het hout voor het brandoffer, legde het op zijn zoon Isaac, en nam het vuur en het mes met zich mee. Zo gingen die beiden tezamen.

Maar nu neemt het kind het woord. Het nieuwe leven vraagt naar de plaats die het toebedeeld krijgt. Toen sprak Isaac tot zijn vader Abraham en zei: mijn vader; En deze zei: hier ben ik, mijn zoon. En hij zei: hier is het vuur en het hout, maar waar is het lam ten brandoffer? En Abraham zei: God zal zichzelf voorzien van een lam ten brandoffer, mijn zoon. Zo gingen die beiden tezamen.

De zoon roept de vader ter verantwoording. De nieuwe generatie houdt de oude een spiegel voor en wijst daarin aan wat ontbreekt. Hij vraagt: wie zal dat wat jij zelf ook ziet dat ontbreekt aanvullen? Wie is ten diepste verantwoordelijk voor dat meer van het paradijs? De vader of de zoon? Nee, zegt de vader dan opeens heel verrassend. Geen van ons beiden. God moet het doen.

Zo leert de vader de zoon dat er nog meer moet zijn dan de feitelijkheid van ons bestaan wil het leven werkelijk toekomst hebben: om als leven te kunnen groeien en steeds mooier te worden. Het kan alleen wanneer er nog een dimensie bij wordt gehoord die uitgaat boven de op zichzelf al zo wonderlijke list van de biologie.

En de zoon leert. En hoort nu ook. En de vader leert. En hoort wat hij heeft geleerd. Want ze staan weliswaar ver uit elkaar als twee eigenheden. Maar juist daarin - wanneer dat ten volle tot hen doordringt - ervaren zij wat een geweldige betekenis dat heeft. Ze groeien aan elkaar zonder maar een ogenblik samen te smelten. Want er is meer. De vader gaat door met het offer en de zoon blijft hem onderbreken. Zij zien elkaar daarbij in de ogen en leren dat er dan alleen sprake is van toekomst wanneer ze de ander in de ander hebben gezien en zo ontdekt hebben wat hen beiden ontbreekt.

Het is op dat moment in het verhaal dat een van de twee wachters om God heen het niet langer uithoudt. Abraham WEET dat hij zijn zoon niet kan bezitten, roept hij. Dat offer, dat elke ouder moet volbrengen - dat je inziet dat je kind niet van jou is - heeft hij al gebracht. Laat deze diepste beproeving van alle beproevingen die hij heeft moeten ondergaan ophouden. Als er één het ouderschap waard is, dan is hij het wel.

Toen sloeg Abraham zijn ogen op en daar zag hij een ram achter zich, met zijn horens verward in het struikgewas. En Abraham ging en nam de ram en offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon. Zij ontvingen samen het dier dat hen beiden werd gegeven het meer dat zij aan elkaar hadden geleerd. Toen keerde Abraham terug tot zijn knechten, en zij gingen tezamen op weg naar Beerscheba, en Abraham woonde te Beerscheba. Onder de boom die hij daar had geplant toen Isaac werd geboren.

Het bijbelverhaal sluit nu af met een heleboel geboorten die opeens plaatsvinden, want Sara's plotselinge vruchtbaarheid was geen incident, maar het oplichten van het meer van het paradijs. Ook vermeldt het bijbelverhaal dat Abraham voor zijn vrouw en zichzelf een graf kopt op deze plaats. Abraham komt letterlijk tot rust, zegt het bijbelverhaal met deze beelden. Want de realisering van de droom van zijn vader is in het ouderschap dat hij heeft geleerd tot stand gekomen. Het heeft zijn leven, als een kruik, tot de rand toe gevuld.

Ik kom tot een afronding van mijn betoog. De vraag van de organisatoren van deze studiedag aan mij was: noem een aantal bijbeltheologische gezichtspunten ten aanzien van het ouderschap. Ik kom tot het volgende:

1. Goede ouders zijn volgens de bijbel ouders die de list van de biologie hebben ontdekt. Dat wil zeggen: kinderen zijn altijd anders dan hun vader en moeder. De natuur waakt daar uiterst nauwgezet over. Het is een overlevingsstrategie. Elk kind dat wordt geboren is volstrekt uniek. Goede ouders erkennen dat.
2. Goede ouders leren (to learn in het Engels) dat het anders zijn van hun kind niet alleen voor de natuur een zegen is maar ook voor henzelf. Want kinderen zijn daardoor in staat gesprekspartner te worden en hun ouders te wijzen op wat ontbreekt in het leven. Zo komen zij samen, in de dialoog, het meer van het paradijs op het spoor. Het meer waardoor leven aangroeit en uiteindelijk tot rust kan komen. Ouders ontvangen dus van hun kinderen.
3. Goede ouders leren (to teach in het Engels) dat leven pas werkelijk leven wordt wanneer het uitgetild wordt uit zijn natuurlijke en biologische wetmatigheden. Zij geven de droom waarin zij zelf zijn grootgebracht aan hun kinderen door. In religieus opzicht doen ouders dat door hun kinderen te wijzen op de transcendente component van dit bestaan (god, het paradijs, elke godsdienst beschikt daartoe over verhalen). In niet religieuze termen doen ouders dat door te wijzen op de ethische dimensie van het bestaan. Bijvoorbeeld zoals Ivan Boszrmenyi Nagy dit heeft uitgewerkt in zijn contextual therapy. In beide gevallen gaat het om een diep besef van verantwoordelijkheid voor het leven dat men persoonlijk in handen heeft en dat nog niet af is.
4. Goede ouders deinzen niet terug voor de beproevingen die het ouderschap aan hen stelt. Zij ervaren hoe zij door het leven te offeren juist aan het leven groeien. Schenken is ten diepste ontvangen. Omdat zo het meer wordt ontdekt en in relatie tenslotte ook persoonlijk wordt verworven.
5. Goede ouders hebben geduld. Zij weten - alleen al door de list van de biologie - dat het leven nooit verloren gaat. Het besef dat er nog meer is dan deze list, versterkt dat gevoel van veiligheid en geduld alleen maar.
6. Goede ouders weten zich verantwoordelijk voor de infrastructuur van het leven van hun kinderen. Niet voor de invulling van dat leven zelf. Zij scheppen de voorwaarden die nodig zijn opdat hun kind zelfstandig tot eigen keuzen kan komen. Zij bewaken de intergenerationele zwaartekracht (= de eigenstandigheid van elk mens) opdat het meer er zijn plaats in kan krijgen.
7. Goede ouders zeuren niet over hun leeftijd. Naarmate het ouderschap zich intensiever richt op dat andere en dat meer van het leven - als to learn en to teach - verdwijnt en het besef van leeftijd zelfs helemaal naar de achtergrond. Leeftijd wordt de tijd van leven die niet in cijfers maar in liefde, zorg, aandacht en offer wordt omschreven.
8. Goede ouders tenslotte 'doen' het vaak met elkaar. Onze seksualiteit is het eerste dat wordt vermeld na de verdrijving van de mensheid uit het paradijs. Het draagt nog meer dan al die hoge leeftijden (van Abraham en de zijnen) het karakter en het geheim in zich van wat dat meer allemaal inhoudt: warmte, geluk, nieuw leven.

Kees Mos is Hervormd predikant te Schiedam-Ketel en Redactielid van het berichtenbulletin van het contextuele pastoraat.